

Якимчук І. кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID ID 0000-0002-4627-2066

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПСИХОЛОГА-ПОЧАТКІВЦЯ

У статті виокремлено психологічні умови, що впливають на становлення професійної самосвідомості психолога-початківця, до яких належать утруднення у професійній діяльності (зовнішні умови) і рефлексивні процеси як механізми зняття утруднень у професійній діяльності (внутрішні умови). Встановлено психологічний зміст ситуацій утруднення у професійній діяльності психолога-початківця, що проявляються у кількісних та якісних характеристиках. До кількісних характеристик належать накопичення невизначеності у сферах професійної діяльності, до якісних - зміна зон локалізації невизначеності у сферах професійної діяльності. Обґрунтовано, що вивчення рефлексивних процесів при вирішенні ситуацій утруднення у професійній діяльності психолога-початківця розкриває динаміку перетворення відношення «людина-професія» у професійну самосвідомість. Умовами, що забезпечують цей процес, є: невизначеність в операційній, мотиваційній і смисловій сферах професійної діяльності, вибір способів зняття внутрішньої конфліктності, оцінка психологом власних досягнень у професійній діяльності, міра ригідності «Я-концепції», готовність до самозміни, самовдосконалення.

Ключові слова: професійна самосвідомість; психолог-початківець; професійна діяльність; ситуації утруднення; рефлексивні процеси.

Актуальність дослідження.

Соціально-економічні процеси, що розгорнулися в українському суспільстві, висувають підвищені вимоги до професіоналізму фахівців усіх рівнів. В умовах підготовки до професійної діяльності ці вимоги конкретизуються у підготовленості молодих фахівців до вирішення практичних завдань, що стоять перед шкільним педагогічним колективом, орієнтованості їх на конструктивне подолання важких ситуацій у професійній діяльності. У цьому аспекті особливої значущості набуває період професійної адаптації. Саме у цей час відбувається поєднання на практиці вимог професії до людини та її можливостей. Від успішності діяльності у цей період багато у чому залежить зміцнення професійної мотивації, подальший професійний і особистісний розвиток суб'єкта діяльності. У складному, багатогранному і суперечливому процесі професійної адаптації особливе місце посідають питання, пов'язані із професійною самосвідомістю психолога-початківця, його професійною позицією, системою професійних цінностей і стосунків. Значущість подібного підходу до проблеми професіоналізації багато у

чому обумовлена, по-перше, підвищеною відповідальністю і складністю завдань, які доводиться виконувати психологу-початківцю, виконання яких вимагає опори на особисті і професійні позиції і системи цінностей; по-друге, дефіцитом науково обґрунтованих розробок ефективного впливу на процес становлення професійної самосвідомості у період професійної адаптації.

Аналіз досліджень та публікацій. У психології накопичено достатній досвід у дослідженні проблем самосвідомості. Значний вклад у теоретичне дослідження самосвідомості вніс С.Л. Рубінштейн, який у своїх працях розкриває співвідношення свідомості і самосвідомості, виокремлює особистість як суб'єкта та об'єкта самосвідомості. Ці положення були уточнено у дослідженнях Л.І. Божович, Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, В.В. Століна, І.С. Кона, П.Р. Чамати та ін. [7; 14 та ін.] У них розглядаються різні аспекти самосвідомості: його онтогенез, структури, функції, можливості і закономірності формування. Встановлено вплив самосвідомості на діяльність, спілкування, розвиток людини. Особливу значущість представляють наукові доробки

Б.Г. Ананьєва, Л.І. Анциферової, К.О.Абульханової-Славської, О.Ф. Бондаренка, М.Й. Боришевського, О.І.Киричука, А.К. Маркової, О.Ю. Пряжнікової, Т.С. Яценко та ін., що описують професіоналізацію як цілісний, безперервний процес [2; 3; 11; 16 та ін.]. У межах цих підходів вивчаються проблеми, пов'язані із розвитком самосвідомості, виявленням вікових особливостей самосвідомості особистості, визначенням психологічних умов формування самосвідомості, у т. ч. професійної самосвідомості практичного психолога (Г.В. Католик, П.Г.Лушин, В.Г.Панок, Н.І. Пов'якель, Т.М. Титаренко, Н.Ф.Шевченко та ін.) [5; 6; 8; 9; 13; 15 та ін.].

Постановка завдання. Теоретичний аналіз розвитку професійної самосвідомості психолога-початківця у контексті його професійного становлення.

Мета статті – виявити психологічні умови становлення професійної самосвідомості психолога-початківця під час його адаптації до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На теоретико-методологічному рівні професійна самосвідомість розглядається у дискурсі опозиції гносеологічних принципів, що перебувають в основі класичної і посткласичної пізнавальної ситуації (Ф.Б. Василюк, Л.І. Воробйова): абстракції самосвідомості, з одного боку, і принципової неусувності суб'єкта з акту пізнання, з іншого [4]. У будь-якій ситуації взаємодії людини із людиною самосвідомість не дана як передумова пізнавального процесу, а є умовою, яка має бути виконана у кожному пізнавальному акті при певних зусиллях з боку того, хто пізнає.

У теоретичних та емпіричних доробках, присвячених загальним проблемам професійної самосвідомості, самосвідомість розглядається або у межах проблеми розвитку особистості (М.Р. Бітянова, Л.М.Мітіна та ін.), або у межах психології професії (Є.О. Клімов, А.К.Маркова та ін.). Дослідники професійної самосвідомості відмічають, що вона будується на основі загальної

самосвідомості особистості і є взаємодоповнюючим поєднанням трьох підструктур: когнітивної, афективної і поведінкової (А.К. Маркова, Л.М. Мітіна). Специфіка професійної самосвідомості вбачається в її вужчій спрямованості, обмеженості саме професійною діяльністю. Професійна самосвідомість розглядається як складова «Я-образу» особистості (Є.О.Клімов). Зазначається, що професійна самосвідомість є динамічним утворенням, яке здатне розвиватися, змінюватися, розширюватися. Вона «спирається на професійну самооцінку - потенційну (Я як професіонал завтра), ретроспективну (я як професіонал у минулому), актуальну (Я як професіонал сьогодні), ідеальну (Я як професіонал у далекому майбутньому)» (А.К. Маркова).

У психологічній літературі з проблеми самосвідомості особистості (В.В. Столін), а також свідомості і самосвідомості професіонала (Д.В. Ронзін) відзначається наявність в Я-концепції неусвідомлюваних людиною пластів, глибинних установок. На думку С.Л. Братченка, у психології професійне самовизначення, вибір тієї або іншої психологічної теорії та її тлумачення відбувається відповідно до фундаментальних (частіше неусвідомлюваних) життєвих установок: вірою або невірою у людину. Ф.Б. Василюк на перше місце у психологічній практиці ставить віру у той головний механізм, основний процес, який безпосередньо забезпечує досягнення терапевтичних цілей. До інших неусвідомлюваних феноменів професійної самосвідомості відносять неправдиве дотримання теорії, коли психолог свідомо дотримується тієї або іншої теорії, а в практичній роботі дотримується позиції, що не узгоджуються із нею (Дж.Енрайт); етичні установки психолога, формувальні особистісні смислові конструкти у професійному самовизначенні (О.Є. Сапогова), міфи психологів і психотерапевтів (Л.І.Воробйова, М.М. Огинська, М.В. Розін), тобто деякі базові положення, які використовуються у роботі. О.Р. Калитеєвська визначає професійну

самосвідомість психотерапевта як «міф, що не завжди виразно усвідомлюється», до якого вона включає як базові положення теорії, що «сповідується» ним, так і його особисті нахили і психологічні захисти.

Деякими авторами ставиться питання про необхідність спеціальної роботи із самосвідомістю практичних психологів. Розглядаються різні форми цієї роботи: супервізія як форма розвитку і поглиблення професійної рефлексії (О.Р. Калитеєвська), методологічні семінари, індивідуальні і групові консультації з розвитку навичок професійної рефлексії (О.Е.Пятінін). Г.Ісуріна розглядає розвиток Я-концепції психолога як одне із завдань тренінгу особистісного зростання, під час якого відбувається «пізнання себе і саморозуміння, розширення сфери самосвідомості, посилення почуття самоідентичності, розвиток особистості, вдосконалення навичок саморегуляції», а також усвідомлення власних сліпих плям, що є важливим аспектом професійної підготовки психолога у сфері практичної діяльності. О.Є. Сапогова переконана, що внутрішня установка на себе як на професіонала, відчуття себе психологом, самопізнання, рефлексія, можуть розвинути лише у сократичному діалозі із психологом, в процесі глибокого внутрішнього спілкування із ним (у майстер-класі або студії), в процесі усної, сокровенної передачі знань.

Із проблеми професійної самосвідомості психологів-практиків можна позначити такі аспекти: особистість психолога-практика є його інструментом, проте питання про те, як вона перетворюється на цей інструмент, залишається питанням; не цілком відомо, як формується ідентичність психолога-практика - чи в процесі підготовки, або вже тільки у практичній діяльності; потреби, вірування, установки, наміри психолога-практика відносно інших людей (клієнтів) можуть не усвідомлюватися, проте діє він у своїй діяльності відповідно до них; проблема полягає у тому, що для їхнього усвідомлення потрібні спеціальні процедури, а також інтенція професіонала. Професія психолога самим змістом

навчання і змістом діяльності може сприяти особовистісному зростанню або деформувати фахівця.

Структури самосвідомості виконують мотивуючі функції, які розрізняються за своїм походженням; мотивуючий ефект має почуття власної гідності і самоповаги, що вимагає своєї підтримки за допомогою реальної професійної діяльності. Вони беруть участь в процесі професійного цілепокладання, тобто у підборі таких цілей, що служать досягненню мотиву, які узгоджуються з «Я-образом» у цілому, з уявленням про власні можливості, права, обов'язки.

Самосвідомість в її когнітивній та емоційній формах детермінує стосунки у професійному середовищі, а також стиль і характер спілкування з оточенням. Так, у формі самопізнання і самовідношення вона впливає на розвиток тих або інших рис і, отже, на розвиток особистості у цілому. Крім того, вона служить формою самоконтролю у найрізноманітніших діяльнісних формах прояву людини.

Аналіз теоретичних та експериментальних праць дозволяє визначити професійну самосвідомість психолога-початківця як міжсистемну взаємодію трьох підструктур: когнітивної, афективної і поведінкової. Кожна підструктура професійної самосвідомості має специфічні характеристики, що обумовлюють саморозвиток і самоактуалізацію особистості у професійній діяльності [1; 10; 12].

Когнітивна підструктура забезпечує усвідомлення особистістю себе: у системі професійної діяльності; у системі міжособистісних стосунків, що визначаються професійною діяльністю; у системі особистісного розвитку. Особистісна компонента відповідальна за осмислення себе у ситуаціях, коли професійно значущі особистісні якості або їхня відсутність стають перешкодою на шляху власної активності або, навпаки, як умову, що полегшує діяльну самореалізацію. Когнітивна підструктура відіграє провідну роль у професійній самосвідомості.

В афективній підструктурі

виокремлюють два рівні: глобальне і диференційне самовідношення, тобто інтегральне почуття «за» або «проти» власного «Я» і більш специфічний вимір: самоповага, самоінтерес, очікуване ставлення інших. Підструктура самовідношення тісним чином пов'язана із поведінковою підструктурою, основним психологічним механізмом якої є задоволеність особистості собою і власною професійною діяльністю. При цьому під задоволеністю розуміється співвідношення між мотиваційною сферою особистості і можливістю успіху діяльності з реалізації провідних мотивів. У той же час ці складові структури професійної самосвідомості існують, з одного боку, достатньо автономно і є підсистемами професійної діяльності, що розвиваються, а з іншого – перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємообумовлюють і доповнюють один одного.

Для уточнення сутнісних особливостей професійної самосвідомості психолога-початківця потрібен психологічний аналіз його професійної діяльності на етапі адаптації. Професійна адаптація визначається як етап професійного розвитку особистості, що характеризується оволодінням фахівцем ціннісними орієнтаціями у межах своєї професії, усвідомленням мотивів і цілей у ній, входженням до рольової структури професійної групи; прийняттям усіх компонентів професійної діяльності: її завдань, предмету, способів, результатів праці, умов у межах своєї професії. Психологічний аналіз діяльності має здійснюватися на основі системного підходу до психологічних явищ, виявлення якостей особистості, що впливають на здатність найефективніше виконувати функції професійної діяльності. Програма аналізу професійної діяльності психолога-початківця має передбачати загальне вивчення діяльності (предмет діяльності) і психологічний аналіз діяльності (мотив, мета, сенс, техніка, операції). Це дозволяє виокремити такі групи особливостей діяльності психолога-початківця на етапі професійної адаптації.

Особливості операційної сфери

професійної діяльності: пряме перенесення способів, прийомів, психотехнологій, отриманих у ЗВО, на практичну діяльність, прагнення використати стереотипні повчальні технології; орієнтація на виконавчий характер професійної діяльності, прагнення наслідувати готові методичні рекомендації; переважання репродуктивних, адаптивно-приспосувальних прийомів праці над творчими; недостатній обсяг професійних і психологічних знань про працю; у професійному навчанні відтворення прийомів і навичок, отриманих під час навчання у ЗВО; недостатньо розвинене професійне мислення; низька результативність та ефективність професійної праці; висока психологічна ціна результатів професійної діяльності; переважання акценту на зовнішні, формальні сторони професійної діяльності; недостатнє володіння етичними нормами професії практичного психолога.

Особливості мотиваційної сфери професійної діяльності: недостатня розвиненість мотиваційної сфери; присутність окремих мотивів, орієнтованих на економічну результативність професійної діяльності; домінування мотивів, зовнішніх по відношенню до професії (престиж і т. п.) над внутрішніми (інтерес до змісту праці); наявність нестійких, нерегульованих, різноспрямованих мотивів професійної діяльності; неадекватність мотиваційної сфери фактичному змісту праці, постановка нереальних цілей у професійній діяльності практичного психолога; невмотивована, спонтанна професійна поведінка.

Особливості смислової сфери професійної діяльності: невираженість планів професійного розвитку; професійне самовизначення, що епізодично поновлюється; зниження значущості професійної діяльності практичного психолога для себе; відсутність або нерозвиненість професійної позиції. Виявлені психологічні особливості професійної діяльності психолога-початківця обґрунтовують такі сутнісні характеристики його професійної самосвідомості. Професійна

самосвідомість психолога-початківця як процес розгортається в період зміни провідної учбової діяльності на професійну. Результатом цього процесу є безповоротні зміни в операційній, мотиваційній і смисловій сферах професійної діяльності. За спрямованістю цей процес орієнтований на продукування адаптивних моделей професійної поведінки практичного психолога, в основі яких - прийняття і виконання соціальних вимог, очікувань і норм. За адекватністю професійна самосвідомість характеризується такою, що розузгоджена між когнітивною, афективною і поведінковою підструктурами, високою вірогідністю включення механізмів психологічного захисту, невротичного розвитку особистості в період адаптації до професійної діяльності.

Як відмічає В.М. Просекова, становлення професійної самосвідомості в адаптаційний період проходить чотири етапи [9]. На першому етапі в процесі професійного навчання відбувається формування когнітивної, афективної і поведінковою компонент професійної самосвідомості. У той же час на етапі навчання професійна самосвідомість є моделлю ставлення людини до професії. На другому етапі, при входженні у професійну діяльність, відбувається зміна складових професійної самосвідомості психолога-початківця. Під впливом реальної професійної діяльності складові професійної самосвідомості починають відображати дійсне ставлення психолога-початківця до професії. На третьому етапі закладається основа міжсистемної взаємодії компонент професійної самосвідомості, яка починає набувати цілісних рис. На четвертому етапі завершується процес набуття професійною самосвідомістю цілісності. Підсумком цього етапу є професійні позиції (ставлення до обраної професії), які посідає психолог-початківець після закінчення адаптаційного періоду, вони можуть одну з таких модальностей - активна, пасивна, позиція уникнення.

Висновки. Таким чином, становлення професійної самосвідомості психолога-початківця в період його адаптації до професійної діяльності - це процес, в основі якого перебуває зняття суперечності у системі

«людина – професія». Змістом цього процесу є вирішення ситуації утруднень із високим рівнем невизначеності у професійній діяльності за рахунок процесів рефлексії, які забезпечують: актуалізацію структур «Я» при входженні у ситуацію утруднення; вичерпання актуалізованих стереотипів досвіду і шаблонів дій у ситуації утруднення; дискредитацію стереотипів, шаблонів у контексті виявлених суб'єктом суперечностей; відкриття нових принципів конструктивного подолання цих суперечностей із подальшою їхньою практичною реалізацією. Результатом цього процесу є новоутворення: у когнітивній сфері професійної самосвідомості - усвідомлення ціннісних орієнтацій у межах професії, мотивів і цілей, предметів, способів, засобів, знань, вмінь, навичок з досягнення цілей професійної діяльності, входження до рольової структури професійної групи, прийняття себе як представника цієї професійної групи, становлення способу професійної самореалізації, самовдосконалення, саморегуляції; в афективній сфері - зміна самовідношення до себе як до представника цієї професійної групи; у поведінковій - задоволеність собою і власною професійною діяльністю.

Становлення професійної самосвідомості розглядається із моменту встановлення відношення «людина - конкретна професія» на емоційно-ціннісному рівні при формуванні професійних намірів і співвідношення їх з уявленнями про власні можливості. В період професійного навчання формується операційна, мотиваційна, смислова компоненти професійної діяльності. У суперечність із ними вступають емоційно насичений образ професії і вимоги до професії, що нормативно обмежують особистість. Після закінчення навчання професійна самосвідомість є ідеальною моделлю ставлення людини до професії. В адаптаційний період провідною суперечністю є зіткнення ідеальної і реальної моделей професійної діяльності.

Становлення професійної самосвідомості психолога-початківця здійснюється у декілька етапів. На першому етапі уточнюються, деталізуються когнітивний, афективний і поведінковий компоненти моделі ставлення людини до професії. На другому

Питання психології

етапі взаємодія складових професійної самосвідомості набуває системного характеру. Після закінчення адаптаційного періоду професійна самосвідомість відображає реальне ставлення людини до професії. Процес науття цілісності професійної самосвідомості детермінується рівнем розвитку рефлексії як базового механізму професійного саморозвитку.

Основними психологічними умовами, що забезпечують становлення професійної самосвідомості психолога-початківця, є: ситуації утруднення у професійній діяльності, в основі яких - невизначеність в операційній (некомпетентність, відсутність досвіду), мотиваційній (небажання діяти) і смисловій (втрата або відсутність перспективи) сферах; вибір способів зняття внутрішньої конфліктності у ситуаціях утруднення; оцінка власних досягнень у професійній діяльності; міра ригідності Я-концепції; готовність до самозмін, професійного самовдосконалення і саморозвитку.

Теоретичний аналіз розвитку професійної самосвідомості у контексті професійного становлення дозволив виокремити дві групи психологічних умов: утруднення у професійній діяльності

психолога-початківця, які є зовнішніми умовами, і процеси рефлексії як механізми зняття утруднень у професійній діяльності, які стають внутрішніми умовами. Утруднення у професійній діяльності виявляють суперечності у сфері «людина – професія». Однією із найважливіших ознак утруднень є невизначеність, яка може бути злокалізована в операційній (некомпетентність), мотиваційній (небажання діяти), смисловій (втрата перспективи) сферах професійної діяльності. Рефлексія у ситуаціях утруднень є механізмом перетворення суб'єктом діяльності змісту власної самосвідомості і забезпечує: актуалізацію структур «Я» при входженні у ситуацію утруднення, вичерпання актуалізованих сенсів при апробації різних стереотипів досвіду і шаблонів дії у ситуації утруднень, їхню (стереотипів, шаблонів) дискредитацію у контексті виявлених суб'єктом суперечностей, відкриття нового принципу конструктивного подолання цієї суперечності, реалізацію наново набутого сенсу через подальшу реорганізацію особистого досвіду.

Список використаних джерел

1. Богданова О.В. Самосознание как фактор профессионального самоопределения практического психолога: дис. канд. психол. наук. М., 2001. 258 с.
2. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика. *Московский психотерапевтический журнал*. 1993. №1. С. 63-76.
3. Боришевський М.Й., Киричук О.І. До проблеми самосвідомості особистості як детермінанти її саморозвитку. *Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.)*. В 3-х томах. К.: вид-во ДОК-К, 1996. Т.І. С. 105–111.
4. Кандыбович Л.В. Становление профессионального самосознания психолога-початківця: дисс. канд. психол. наук. М., 1999. 168 с.
5. Католик Г.В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога: дис... д-ра психол. наук. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, К., 2016. 353 с.
6. Лушин П.В. Психологія особистісного змінювання: дис... д-ра психол. наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 2003. - 431 с.
7. Максименко С.Д., Щербан Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород: Закарпаття, 1998. 106 с.
8. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998, №4-5. С.5-8, 4-6.
9. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: дис... д-ра психол. наук. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2004. 499 с.
10. Просекова В.М. Динаміка професійного самосознання психологов-практиков (психосемантичний аспект): дисс. канд. психол. наук. Казань, 2001. 160 с.
11. Пряжнікова Е.Ю. Психологические основы профессионального самосознания профконсультанта: дис. д-ра психол. наук. Тверь, 2001. 407 с.
12. Тараскина Т.В. Профессиональное самосознание как основа профессионализма практического психолога: дисс. канд. психол. наук. М., 2005. 219 с.

Питання психології

13. Титаренко Т.М. Жизненный мир личности: структурно-генетический подход: дис...д-ра психол. наук. АПН Украины. К., 1994. 305 с.
14. Чамата П.Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии. *Психологическая наука в СССР*. М., 1960. Т. II. С. 91-109.
15. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: дис... д-ра психол. наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2006. 382 с.
16. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навчальний посібник. К.:Либідь, 1996. 264 с.

References

1. Bogdanova O.V. Samosoznanie kak faktor professional'nogo samoopredelenija prakticheskogo psihologa: dis. kand. psihol. nauk. M., 2001. 258 s.
2. Bondarenko A.F. Lichnostnoe i professional'noe samoopredelenie otechestvennogo psihologa-praktika. *Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal*. 1993. №1. S. 63-76.
3. Boryshevs'kyj M.J., Kyrychuk O.I. Do problemy samosvidomosti osobystosti jak determinanty i'i samorozvytku. *Ukrai'ns'ka psihologija: suchasnyj potencial. Materialy Chetvertyh Kostjukivs'kyh chytan' (25 veresnja 1996 r.)*. V 3-h tomah. K.: vyd-vo DOK-K, 1996. T.I. S. 105-111.
4. Kandybovich L.V. Stanovlenie professional'nogo samosoznaniya psihologa-pochatkivcja: diss. kand. psihol. nauk. M., 1999. 168 s.
5. Katolyk G.V. Psihologija formuvannja profesijnoi' Ja-koncepcii' praktynogo psihologa: dys... d-ra psihol. nauk. Instytut psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïny, K., 2016. 353 s.
6. Lushyn P.V. Psihologija osobystisnogo zminjuvannja: dys... d-ra psihol. nauk. Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukraïny. - K., 2003. - 431 s.
7. Maksymenko S.D., Shherban T.D. Profesijne stanovlennja molodogo vchytelja. Uzhgorod: Zakarpattja, 1998. 106 s.
8. Panok V.G. Konceptual'ni pidhody do formuvannja osobystosti praktykujuchogo psihologa. *Praktychna psihologija ta social'na robota*. 1998, №4-5. S.5-8, 4-6.
9. Pov'jakeľ N.I. Samoreguljacija profesijnogo myslennja v systemi fahovoi' pidgotovky praktychnyh psihologiv: dys... d-ra psihol. nauk. Nacional'nyj pedagogichnyj un-t im. M.P. Dragomanova. K., 2004. 499 s.
10. Prosekova V.M. Dinamika professional'nogo samosoznaniya psihologov-praktikov (psihosemanticheskij aspekt): diss. kand. psihol. nauk. Kazan', 2001. 160 s.
11. Prjazhnikova E.Ju. Psihologicheskie osnovy professional'nogo samosoznaniya profkonsul'tanta: dis. d-ra psihol. nauk. Tver', 2001. 407 s.
12. Taraskina T.V. Professional'noe samosoznanie kak osnova professionalizma prakticheskogo psihologa: diss. kand. psihol. nauk. M., 2005. 219 s.
13. Titarenko T.M. Zhiznennyj mir lichnosti: strukturno-geneticheskij podhod: dis...d-ra psihol. nauk. APN Ukrainy. K., 1994. 305 s.
14. Chamata P.R. Voprosy samosoznaniya lichnosti v sovetskoj psihologii. *Psihologicheskaja nauka v SSSR*. M., 1960. T.II. S. 91-109.
15. Shevchenko N.F. Formuvannja profesijnoi' svidomosti praktychnyh psihologiv u systemi vyshhoi' osvity: dys... d-ra psihol. nauk. Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukraïny. K., 2006. 382 s.
16. Jacenko T.S. Psihologichni osnovy grupovoi' psyhokorekcii': Navchal'nyj posibnyk. K.:Lybid', 1996. 264 s.

Резюме

Якимчук И. кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры психологии Уманского государственного
педагогического университета имени Павла Тычины

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ НАЧИНАЮЩЕГО ПСИХОЛОГА

В статье выделены психологические условия, влияющие на становление профессионального самосознания психолога-початківця, к которым относятся затруднения в профессиональной деятельности (внешние условия) и рефлексивные процессы как механизмы снятия затруднений в профессиональной деятельности (внутренние условия). Установлено психологическое содержание

ситуацій затруднення в професійній діяльності психолога-початківця, проявляючись в кількісних і якісних характеристиках. К кількісним характеристикам належить накоплення неопределенності в сферах професійної діяльності, к якісним - зміна зон локалізації неопределенності в сферах професійної діяльності. Обґрунтовано, що вивчення рефлексивних процесів при розв'язанні ситуацій затруднення в професійній діяльності психолога-початківця розкриває динаміку трансформації відношення «людина-професія» в професійне самосвідомість. Умовинами, забезпечуючими даний процес, є: неопределенність в операційній, мотиваційній і смислової сферах професійної діяльності, вибір способів зняття внутрішньої конфліктності, оцінка психологом своїх досягнень в професійній діяльності, ступінь ригідності «Я-концепції», готовність к самозміненню, самосовершенствованню.

Ключеві слова: професійне самосвідомість; психолог-початківець; професійна діяльність; ситуації затруднення; рефлексивні процеси.

Summary

Yakimchuk I. associate Professor in psychological sciences

PSYCHOLOGICAL TERMS OF PSYCHOLOGIST-BEGINNER'S PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS BECOMING

The analysis of theoretical and experimental labours allowed to define professional consciousness of psychologist-beginner as intersystem cooperation of three fine-tuning: cognitive, highly emotional and behavioral. Every fine-tuning of professional consciousness has specific descriptions that stipulate self-development and self-actualization personalities in professional activity. Becoming of professional consciousness of psychologist-beginner in the period of his adaptation to professional activity is a process in basis of that there is a removal of contradiction in the system «a man is a profession». The table of contents of this process is a decision of situation of difficulties with the high level of vagueness in professional activity due to the processes of reflection, that provide: actualization of structures of «I» at included in the situation of difficulty; exhausting of actualized stereotypes of experience and templates of actions is in the situation of difficulty; discredit of stereotypes, templates in the context of the contradictions educed by a subject; opening of new principles of the structural overcoming of these contradictions with further by their practical realization. The result of this process is new formation: in the field of cognitive professional consciousness is realization of the valued orientations within the limits of profession, reasons and aims, objects, methods, facilities, knowledge, abilities, skills from the achievement of aims of professional activity, including to the role-play structure of professional group, acceptance of itself as a representative of this professional group, becoming of method of professional self-realization self-perfection, self-regulations; in a highly emotional sphere is a change of self-attitude to itself as to the representative of this professional group; in behavioral is satisfaction by a soba and by own professional activity.

Becoming of professional consciousness is examined from the moment of establishment of relation a «man is a certain profession» at emotionally-valued level at forming of professional intentions and correlation of them with ideas about own possibilities. In the period of professional studies an operating-room, motivational, semantic components of professional activity, is formed. In contradiction with them enter the emotionally saturated character of profession and requirement to the profession, that normatively limit personality. After completion studies professional consciousness is the ideal model of relation of man to the profession. In an adaptation period leading contradiction is a collision of ideal and real models of professional activity. Basic psychological terms, that provide becoming of professional consciousness of psychologist-beginner, are: situations of difficulty in professional activity, in basis of that is a vagueness in an operating-room (incompetence, absence of experience), motivational (unwillingness to operate) and semantic (loss or absence of prospect) spheres; a choice of methods of removal of internal conflict is in the situations of difficulty; an estimation of own achievements is in professional activity; measure of rigidity of I-conception; readiness is to самозмін, professional self-perfection and self-development.

Key words: professional consciousness, psychologist-beginner, professional activity, situations of difficulty, reflection processes.